

TË KUPTOJMË TË DREJTËN E AUTORIT
DHE TË DREJTAT E LIDHURA ME TË

■ Të kuptojmë të drejtën e autorit dhe të drejtat e lidhura me të

Përmbajtja

Hyrje	3
<i>Pronësia Intelektuale</i>	3
<i>Dy degët e Pronësisë Intelektuale: Pronësia Industriale dhe e Drejta e Autorit</i>	4
Veprat që mbrohen nga e Drejta e Autorit	6
Të drejtat e mbrojtura	7
<i>Të drejtat e riprodhimit, shpërndarjes, dhënies me qira dhe importimit</i>	8
<i>Të drejtat e shfaqjeve publike, transmetimit, komunikimit</i>	
<i>në publik dhe vënia në dispozicion të publikut</i>	9
<i>Të drejtat e përkthimit dhe përshtatjes</i>	10
<i>Të drejtat morale</i>	10
Kufizimet e të Drejtave	11
Afati i mbrojtjes së Drejtës së Autorit	12
Zotërimi, Ushtrimi dhe Transferimi i të Drejtës së Autorit	13
Zbatimi i të drejtave	14
Të drejtat e lidhura	16
Roli i OBPI	20
Më shumë informacion	21

■ Të kuptojmë të drejtën e autorit dhe të drejtat e lidhura me të

Hyrje

Ky libërth synon të bëjë një prezantim për persona jo specialistë të fushës apo për të sapo-ardhur në çështje të fushës së të Drejtës së autorit dhe të drejtave të tjera që lidhen me të. Ai shpjegon në terma laikë shtresat bazë të ligjit për të drejtën e autorit dhe praktikës së tij. Ai përshkruan llojet e ndryshme të të drejtave që mbron ligji i të drejtës së autorit dhe të drejtave të tjera që lidhen me të, si dhe kufizimet mbi këto të drejta. Shkurtimisht trajtohet dhe transferimi i të drejtës së autorit si dhe dispozitat për zbatimin e tij.

Udhëzuesi administrativ dhe ligjor se si p.sh të trajtoni çështje që kanë të bëjnë me cënim të të drejtës së autorit, nuk janë të trajtuara në këtë libërth, por informacion mbi to ju mund të gjeni në zyrat kombëtare të pronësisë intelektuale ose nga zyrat e të drejtës së autorit. Për më shumë informacion, seksioni i vendosur në fund të këtij libërthi, përmban një listë me disa website dhe publikime të dobishme, për lexues që kanë nevojë për më shumë detaje.

Një tjetër libërth i OBPI-s, *Të kuptojmë Pronësinë Industriale*, ofron një përshkrim të njëjtë për pronësinë industriale, duke përfshirë patentat për shpikjet, dizajnet industriale, markat tregtare dhe treguesit gjeografik.

Pronësia Intelektuale

Legjislacioni i të drejtës së autorit është pjesë e një legjislacioni më të gjerë, i njohur si pronësi intelektuale. Termi pronësi intelektuale i referohet gjerësisht krijimeve të mendjes së njeriut. Të drejtat e pronësisë intelektuale mbrojnë interesat e krijuesve duke ju dhënë atyre të drejtën e pronës mbi krijimet e tyre.

Konventa e krijimit të Organizatës Botërore të Pronësisë Intelektuale (1967) jep listën e mëposhtme, të termave që mbrohen nga të drejtat e pronësisë intelektuale:

- Veprat letrare, artistike dhe shkencore;
- Interpretimet e artistëve ekzekutues, fonogramet dhe transmetimet;
- Shpikjet në të gjitha fushat e përpjekjes njerëzore
- Zbulimet shkencore;
- Markat tregtare, markat e shërbimeve, emrat komerciale dhe dizajnimet;
- Mbrojtja kundër konkurrencës së pandershme; dhe
- “të gjitha të drejtat e tjera që vijnë nga aktiviteti intelektual në fushat industriale, shkencore, letrare ose artistike.”

Pronësia intelektuale lidhet me njësitë e informacionit ose të njohurisë, të cilat mund të përmbajë një objekt i prekshëm në të njëjtën kohë në një numër të pakufizuar

kopjesh në vendndodhje të ndryshme kudo në botë. Pronësia nuk është në këto kopje por në informacionin apo njohurinë që pasqyrohet në to. Të drejtat e pronësisë intelektuale karakterizohen gjithashtu nga kufizime të caktuara, si psh kohëzgjatja në rastin e të drejtës së autorit dhe patentave.

Për herë të parë, rëndësia e mbrojtjes së pronësisë intelektuale, u njoh në *Konventën e Parisit për Mbrojtjen e Pronësisë Industriale në 1883 dhe në Konventën e Bernës për Mbrojtjen e Veprave Letrare dhe Artistike në 1886*. Të dyja këto traktate administrohen nga Organizata Botërore e Pronësisë Intelektuale (OBPI).

Në përgjithësi, vendet kanë ligje për të mbrojtur pronësinë intelektuale për dy arsye kryesore. E para është të japin të shprehur me ligj të drejtat morale dhe ekonomike të krijuesve në krijimet e tyre dhe të drejtat e publikut në përdorimin (aksesin) në këto krijime. E dyta është të promovojnë krijimtarinë, dhe përhapjen e përdorimin e rezultateve të saj, të inkurajojnë tregtinë e ndershme, e cila mund të kontribuojë në zhvillimin ekonomik dhe social.

Dy Degët e Pronësisë Intelektuale:

Pronësia Industriale dhe e Drejta e Autorit

Pronësia intelektuale zakonisht ndahet ndahet në dy degë, respektivisht pronësia industriale, e cila më gjerë thënë mbron shpikjet, dhe e drejta e autorit, e cila mbron veprat letrare e artistike.

Pronësia Industriale merr një seri formash. Këto përfshijnë patentat për të mbrojtur shpikjet dhe dizenjot industriale, të cilat janë krijime estetike që përcaktojnë shfaqjen e jashtme të produktit industrial. Pronësia industriale përfshin gjithashtu markat tregtare, markat e shërbimeve, dizenjimin e jashtëm të qarqeve të integruara, emrat komerciale dhe dizenjimet, si dhe treguesit gjeografikë dhe mbrojtjen kundër konkurrencës së pandershme.

E drejta e autorit lidhet me krijimet artistike, siç janë librat, muzika, pikturat dhe skulpturat, filmat dhe veprat me bazë teknologjike siç janë programet kompjuterike dhe bazat elektronike të të dhënave. Në shumicën e gjuhëve Europiane, ndryshe nga Anglishtja, copyright (e drejta e kopjes, kopjimit) njihet ndryshe si e drejta e autorit. Shprehja copyright (e drejta e kopjes) i referohet aktit kryesor, i cili lidhur me krijimet letrare e artistike, mund të kryhet vetëm nga autori ose me autorizim të tij. Ky akt është bërja e kopjeve të veprës. Shprehja e drejta e autorit lidhet me krijuesin e veprës artistike, autorin e saj. Në këtë mënyrë nënvizohet fakti, i njohur në shumicën e ligjeve që, autori ka disa të drejta specifike në krijimin e tij, të cilat vetëm ai mundet ti ushtrojë (siç është e drejta të ndalojë një riprodhim të deformuar). Të drejt-

ta të tjera (siç është e drejta e të bërit kopje) mund të ushtrohen dhe nga persona të tjerë, si psh një botues që ka marrë një leje nga autori.

Ndërsa ekzistojnë edhe lloje të tjera të pronësisë intelektuale, është e nevojshme, për qëllimet aktuale, të studiojmë dallimin midis pronësisë industriale dhe të drejtës së autorit sidomos përsa i takon ndryshimit bazë midis shpikjeve dhe veprave letrare e artistike.

Në një kuptim jo-ligjor, shpikjet mund të përcaktohen si zgjidhje të reja për probleme teknike. Këto zgjidhje të reja janë **ide**, dhe mbrohen si të tilla; mbrojtja e shpikjeve sipas ligjit të patentave nuk kërkon që shpikja të prezantohet në mishërim fizik. Mbrojtja që u jepet shpikësve është, mbrojtje kundër çdo përdorimi të shpikjes pa autorizimin e pronarit. Madje edhe nje person i cili më vonë bën të njëjtën shpikje në mënyrë të pavarur, pa kopjuar, madje pa qënë fare në dijeni për shpikjen e parë, duhet të marrë autorizim përpara se ta shfrytëzojë atë.

Ndryshe nga mbrojtja e shpikjeve, ligji i të drejtës së autorit mbron vetëm **formën e shprehjes** së ideve, jo idetë në vetvete. Krijimtaria e mbrojtur nga ligji për të drejtën e autorit është krijimtari në zgjedhje dhe rregullim në fjalë, nota muzikore, ngjyra dhe forma. Kështu ligji i të drejtës së autorit mbron mbajtësin e të drejtave të pronësisë kundër atyre që kopjojnë, ose ndryshe marrin dhe përdorin formën në të cilën vepra origjinale është shprehur nga autori.

Nga ky ndryshim kryesor midis shpikjes dhe veprave letrare e artistike, vjen edhe fakti që mbrojtja ligjore, që bëhet për secilën nga këto, është e ndryshme. Meqënëse mbrojtja për shpikjet garanton një të drejtë monopol për të shfrytëzuar një ide, një mbrojtje e tillë është në kohëzgjatje e shkurtër- zakonisht rreth 20 vjet. Fakti që një shpikje është e mbrojtur duhet bërë i njohur për publikun. Duhet të ketë një njoftim zyrtar që, një shpikje specifike, plotësisht e përshkruar, është pronë e një mbajtësi specifik për një numër të caktuar vitesh; me fjalë të tjera, shpikja e mbrojtur duhet të njoftohet publikisht në një regjistër zyrtar.

Ndërsa ndryshe nga kjo, meqënëse mbrojtja ligjore e veprave letrare dhe artistike sipas të drejtës së autorit, ndalon vetëm përdorimin e paautorizuar të shprehjeve të ideve, atëherë edhe kohëzgjatja e mbrojtjes mund të jetë shumë më e gjatë se në rastin e mbrojtjes së ideve në vetvete, por pa dëmtuar interesin publik. Gjithashtu, ligji mund të jetë- dhe në shumicën e vendeve është- thjeshtësisht deklarativ, psh. Ligji mund të shpallë që autori i një vepre origjinale ka të drejtën të ndalojë persona të tjerë të kopjojnë ose të përdorin veprën e tij. Kështu një vepër e krijuar konsiderohet e mbrojtur që në momentin që ajo ekziston, dhe një regjistër publik i veprave të mbrojtura nga ligji për të drejtën e autorit nuk është i nevojshëm.

Veprat që mbrohen nga e Drejta e Autorit

Me qëllimin e mbrojtjes të së drejtës së autorit, termi “veprat artistike dhe letrare” është kuptuar që përfshin çdo vepër origjinale të autorësisë, pavarësisht nga vlerat letrare apo artistike. Idetë në një vepër nuk ka nevojë të jenë origjinale, kurse forma e shprehjes duhet të jetë krijim origjinal i autorit. Konventa e Bernës për Mbrojtjen e Veprave Letrare e Artistike (neni 2) thotë: “ Shprehja “vepra letrare e artistike” do të përfshijnë çdo prodhim në fushën letrare, shkencore dhe artistike, çfarëdoqoftë mënyra apo forma e shprehjes së tij”.

Konventa vazhdon duke listuar shembujt e mëposhtëm të veprave të tilla:

- librat, pamfletet dhe vepra të tjera;
- leksionet, fjalimet, predikimet;
- veprat dramatike ose dramatiko-muzikore;
- veprat koreografike dhe shfaqja në spektakël pa fjalë;
- kompozimet muzikore me apo pa fjalë;
- vepra kinematografike tek të cilat janë asimiluar vepra të shprehura në një proces analog me kinematografinë;
- veprat e vizatimit, pikturës, arkitekturës, skulpturës, gravurës, dhe litografi;
- veprat fotografike tek të cilat janë asimiluar vepra të shprehura në një proces analog me fotografinë;
- veprat e artit të aplikuar; ilustrimet, harta, projekte, skica dhe vepra tredimensionale që lidhen me gjeografinë, topografinë, arkitekturën ose shkresën;
- “përkthimet, përshtatjet, arranzhimet e muzikës dhe përshtatjet e tjera të veprave letrare e artistike, të cilat do të mbrohen si vepra origjinale pa çënuar të drejtën e autorit në veprën origjinale”
- përmbledhjet e veprave artistike e letrare si enciklopeditë dhe antologjitë, të cilat për shkak të përzgjedhjes dhe sistemit të përmbajtjes së tyre, përbëjnë krijim intelektual, do të mbrohen si të tilla, pa çënuar të drejtën e autorit me vete të secilës nga veprave, pjesë përbërëse të përmbledhjeve të tilla”.

Vendet antare të Unionit të Bernës dhe shumë vende të tjera, në ligjet e tyre për të drejtën e autorit, garantojnë mbrojtje për kategoritë e sipër-përmendura të veprave. Megjithatë nuk mund të themi që kjo listë është e plotë. Ligjet e të drejtës së autorit mbrojnë gjithashtu edhe mënyra dhe forma të tjera të shprehjes së veprave në fushat e letërsisë, shkencës dhe atë artistike, të cilat nuk janë të përfshira në këtë listë.

Programet kompjuterike janë një shembull i mirë për llojet e veprave të cilat nuk janë të përfshira në listën e Konventës së Bernës, por të cilat padyshim përfshihen në konceptin e prodhimit në fushën artistike, letrare e shkencore në kuptimin e nenit 2.

Në të vërtetë, programet kompjuterike mbrohen në shumë vende si nga ligji i të drejtës së autorit, ashtu edhe nga Traktati i të Drejtës së Autorit i OBPI (1996). Një program kompjuterik është një set instruksionesh, i cili kontrollon veprimet e një kompjuteri dhe bën të mundur realizimin e një pune të caktuar, si ruajtja apo korigjimi i informacionit. Programi kompjuterik është krijuar nga një ose më shumë autorë njerëzorë, por në "formën apo mënyrën e fundit të të shprehurit", ai mund të kuptohet në mënyrë të drejtpërdrejt vetëm si makineri (kompjuteri), jo si qenie njerëzore.

Prodhimet Multimedia janë një shembull tjetër i veprave që nuk janë të listuara në Konventën e Bernës, por të cilat janë pjesë e konceptit të një krijimi në fushën letrare, artistike e shkencore. Ndërsa nuk ka një përcaktim ligjor të pranuar, ekziston konsensusi se kombinimi i tingullit, tekstit dhe imazheve në një format dixhital, i cili është i lejuar nga një program kompjuterik, mbart shprehje origjinale të autorësisë, mjaftueshëm për të justifikuar mbrojtjen e prodhimeve multimedia nën ombrellën e të drejtës së autorit.

Të drejta të mbrojtura

Parimi i çdo lloj prone është që pronari mund ta përdorë atë ashtu siç ai dëshiron, dhe që askush tjetër nuk është i legjitimuar ta përdorë pa autorizimin e tij. Kjo padyshim, nuk do të thotë se ai mund ta përdorë pavarësisht të drejtave dhe interesave të anëtarëve të tjerë të shoqërisë. Po kështu pronari/mbajtësi i të drejtës së autorit i një veprë të mbrojtur mund ta përdorë veprën ashtu siç dëshiron, dhe mund të ndalojë të tjerët ta përdorin pa autorizimin e tij. Të drejtat e mbajtësit të së drejtës të një veprë të mbrojtur, të garantuara në ligjet kombëtare, janë normalisht të drejta ekskluzive për të autorizuar një palë të tretë për të përdorur veprën, subjekt i të drejtave dhe interesave të ligjshëm të të tjerëve.

Ka dy lloj të drejtash në të drejtën e autorit. Të drejtat ekonomike lejojnë mbajtësin e të drejtave të përftojë shpërblime financiare nga përdorimi i veprës së tij nga të tjerët. Të drejtat morale lejojnë autorin të ndërmarrë veprime të caktuara për të ruajtur lidhjen personale midis atij dhe veprës.

Shumica e ligjeve të të drejtës së autorit njohin se autori ose mbajtësi i të drejtës ka të drejtën të autorizojë ose të ndalojë veprime të caktuara në lidhje me veprën. Mbajtësi i të drejtave të një veprë mund të **ndalojë ose autorizojë**:

- riprodhimin e veprës në forma të ndryshme, siç janë publikimet e printuara dhe regjistrimet e tingujve;
- shpërndarjen e kopjeve;
- shfaqjen në publik;
- transmetimin e tyre ose çdo komunikim tjetër në publik;

- përkthimin e saj në gjuhë tjetër;
- përshtatjen, siç psh një novelë në skenar;

Këto të drejta janë shpjeguar në më shumë detaje në paragrafat e mëposhtëm.

Të drejtat e riprodhimit, shpërndarjes, dhënies me qira dhe importimit.

E drejta e mbajtësit të së drejtës për të ndaluar të tjerët që të bëjnë kopje të veprave të tij pa autorizimin e tij është e drejta kryesore më e mbrojtur nga legjislacioni të drejtës së autorit. E drejta për të kontrolluar aktin e **riprodhimit**- qoftë ky riprodhim i librave nga një botues, ose prodhimi i kompakt disqeve që përmbajnë performim të regjistruar të veprave muzikore nga një prodhues disqesh- është baza ligjore për shumë forma të shfrytëzimit të veprave të mbrojtura.

Të drejtat e tjera janë të njohura në ligjet kombëtare në mënyrë që të sigurojnë që kjo e drejtë, bazë e riprodhimit, është e respektuar. Shumë ligje përfshijnë në mënyrë specifike të drejtën për të autorizuar **shpërndarjen** e kopjeve të veprave. Është e qartë se e drejta e riprodhimit do të ishte me një vlerë të vogël ekonomike nëq mbajtësi i të drejtës nuk do të autorizonte me dëshirë e tij shpërndarjen e kopjeve. E drejta e shpërndarjes zakonisht përfundon me shitjen e parë ose me transferimin e pronësisë të një kopjeje të veçantë. Kjo do të thotë, psh që kur mbajtësi i të drejtës i një libri, shet ose ndryshe transferon pronësinë e një kopjeje të një libri, pronari i asaj kopjeje mund ta japë atë libër, madje ta rishesë pa patur nevojë për leje të mëtejshme nga mbajtësi i të drejtës.

Një e drejtë tjetër, e cila është duke u njohur në mënyrë progressive, dhe përfshihet në Traktatin e OBPI për të Drejtën e Autorit, është e drejta për të autorizuar **dhënien me qira** të kopjeve të kategorive të caktuara të veprave, si psh vepra muzikore të regjistruara, vepra audiovizuale dhe programe kompjuterike. Kjo u bë e nevojshme në mënyrë që të ndalonte abuzimet me të drejtën e mbajtësit të së drejtës së autorit për riprodhim, kur zhvillimet teknologjike e bëjnë të lehtë që klientët e dyqaneve me qira të kopjojnë vepra të tilla.

Së fundmi, disa ligje kombëtare përfshijnë të drejtën të kontrollojnë **importimin** e kopjeve si mjet për të ndaluar erozionin e parimit të territorialitetit të të drejtës së autorit; kjo do të thotë që interesat ekonomike të ligjshëm të mbajtësit të së drejtës mund të rrezikohen nëq ai nuk i ushtron dot të drejtat e riprodhimit dhe shpërndarjes mbi bazë territoriale.

Forma të caktuara të riprodhimit të një veprave janë përjashtime nga rregulli i përgjithshëm, sespe nuk kanë nevojë për autorizim nga mbajtësi i të drejtës. Këto përjashtime janë të njohura si kufizime të këtyre të drejtave (shif faqe 11). Një aspekt i debatit aktual lidhet me qëllimin e një kufizimi, në veçanti tradicionalisht i përfshirë

në ligjet e të drejtës së autorit, i cili lejon individët të bëjnë kopje teke të veprave për qëllime private, personale dhe jo-tregtare. Justifikimi i vazhdueshëm për një kufizim të tillë mbi të drejtën e riprodhimit, është vënë nën pikëpyetje tanimë që, teknologjia dixhitale ka bërë të mundur të prodhojë kopje të pa-autorizuara të veprave me një cilësi shumë lartë, të cilat janë praktikisht të padallueshme nga origjinali - dhe kështu një zëvendësim perfekt për blerjen e kopjeve të autorizuara.

Të drejtat e shfaqjeve publike, transmetimit, komunikimit në publik dhe vënia në dispozicion të publikut

Shfaqje publike, në shumë ligje kombëtare, konsiderohet çdo shfaqje (interpretim) i një vepre në një vend ku publiku është ose mund jetë prezent; ose në një vend jo të hapur për publikun, por me një numër të konsiderueshëm njerëzish që janë prezent, më shumë se masa e rrethit normal të një familjeje dhe njohjeve të ngushta të tij. E drejta e shfaqjes publike i jep të drejtën autorit ose mbajtësit të së drejtës, të autorizojë shfaqjen drejtpërdrejt (live) të një vepre, si psh një dramë në një teatër, ose interpretimin e një simfonie nga një orkestër në një holl koncerti. Shfaqja publike gjithashtu përfshin interpretimin(shfaqjen) nëpërmjet mjeteve të regjistrimit (disqeve). Kështu një vepër muzikore konsiderohet e shfaqur publikisht kur regjistrimi i asaj vepre, ose fonogrami, luhet nëpërmjet pajisjeve të amplifikimit, psh në diskotekë, aeroplan apo supermarket.

E drejta **e transmetimit** mbulon transmetimin për perceptim publik të tingujve, ose të imazheve dhe tingujve, nëpërmjet mjeteve valore qoftë radio, television apo satelit. Kur një vepër komunikohet në publik, sinjali shpërndahet ose me kabell ose me mjete valore, të cilat mund të përthithen(pranohen) vetëm nga persona të cilët zotërojnë pajisjen e nevojshme për të dekoduar sinjalin. Transmetimi kabllor është një shembull i komunikimit në publik.

Në Konventën e Bernës, autorët kanë të drejtën ekskluzive të autorizojnë shfaqje në publik, transmetimin dhe komunikimin e veprave të tyre në publik. Sipas disa ligjeve kombëtare, e drejta ekskluzive e autorit ose e mbajtësve të të drejtave për të autorizuar transmetimin është zëvendësuar, në rrethana të caktuara, nga e **drejta për shpërblim të drejtë**, megjithëse ky lloj kufizimi në të drejtën e transmetimit është shumë rrallë i ndeshur.

Në vitet e fundit, të drejtat e transmetimit, shfaqjes në publik dhe komunikimit në publik kanë qënë objekt i shumë diskutimeve. Kanë dalë çështje të reja si rezultat i zhvillimeve teknologjike, në vençanti i teknologjisë dixhitale, e cila ka prezantuar komunikime interaktive, me anë të së cilës përdoruesi përzgjedh cilat vepra ai dëshiron të postojë në kompjuterin e tij. Mendimet ndahen në këtë pikë se cila e drejtë

aplikohet në këtë veprim. Traktati i të Drejtës së Autorit i OBPI (neni 8) qartëson që duhet të mbulohet nga një e drejtë ekskluzive, të cilën Traktati e përshkruan si të drejtën e autorit për të autorizuar vënien në dispozicion të publikut të veprave të tij “në një mënyrë që anëtarët e publikut të kenë akses nga një vend dhe kohë e zgjedhur individualisht prej tyre”. Shumica e ligjeve kombëtare e zbatojnë këtë të drejtë si pjesë të të drejtës së komunikimit në publik, ndërsa disa të tjerë si pjesë e të drejtës për shpërndarje.

Të drejtat e përkthimi dhe të përshtatjes

Aktet e përkthimit ose përshtatjes së një veprë të mbrojtur me të drejtë autori kërkojnë gjithashtu autorizim nga mbajtësi i të drejtës. Përkthim do të thotë shprehja e veprës në një gjuhë tjetër nga ajo e versionit original të saj. Përshtatja përgjithësisht kuptohet si modifikim i një veprë për të krijuar një vepër tjetër, psh të përshtasësh një novelë për të bërë një film; ose modifikimi i një veprë për kushte të ndryshme të shfrytëzimit, psh të përshtatësh një libër të shkruajtur në origjinë për studentë, e ta bësh më të përshtatshëm për një nivel më të ulët.

Përkthimi dhe përshtatja janë në vetvete vepra të mbrojtura nga e drejta e autorit. Kështu, që të publikohet një përkthim apo përshtatje, duhet marrë autorizim nga të dy, si nga mbajtësi i të drejtës i veprës origjinale ashtu edhe nga mbajtësi i të drejtës i përkthimit apo përshtatjes.

Hapësira e të drejtës së përshtatjes ka qënë subjekt i diskutimeve shumë të rëndësishme gjatë viteve të fundit për shkak të mundësive të mëdha në rritje për të përshtatur e adaptuar vepra të cilat janë të mishëruara në format dixhital. Me teknologjinë dixhitale, ndryshimi i tekstit, tingujve dhe imazheve nga përdoruesi bëhet lehtë dhe shpejt. Diskutimet janë fokusuar mbi balancën e duhur midis të drejtave të autorit të kontrollojë integritetin e veprës duke autorizuar ndryshime dhe të drejtat e përdoruesve për të bërë ndryshime, të cilat duken të jenë pjesë e një përdorimi normal të veprave në format dixhital.

Të drejtat morale

Konventa e Bernës (neni 6bis) i kërkon vendeve anëtare t'i njohin autorëve:

- (i) të drejtën të deklarojnë autorësinë e veprës (ndonjëherë e quajtur e **drejta e prejardhjes**); dhe
- (ii) të drejtën për të kundërshtuar çdo shtrembërim ose modifikim të veprës, ose veprime cënuese të tjera në lidhje me veprën, të cilat mund të çënojnë nderin dhe reputacionin e autorit (ndonjëherë e quajtur e drejta e **integritetit**).

Këto të drejta njihen si të drejtat morale të autorëve. Konventa parashikon që ato janë të pavarura nga të drejtat ekonomike të autorit dhe mbeten me autorin edhe sikur ai të ketë transferuar të drejtat e tij ekonomike. Është me vlerë të vëmë në dukje se të drejtat morale i kanë vetëm autorët individë. Kështu që, edhe në rastin kur psh, producenti i një filmi ose një botues ka të drejtat ekonomike mbi veprën, është vetëm krijuesi individ i cili ka të të drejtat morale në këtë pikë.

Kufizimet e të drejtave

Kufizimi i parë është përjashtimi nga mbrojtja e të drejtës së autorit për një **kategori të caktuar veprash**. Në disa vende, veprat që nuk janë të fiksuara në format të prekshëm janë të përjashtuara nga mbrojtja. Për shembull, një vepër koreografike do të mund të mbrohej vetëm nëqslëvizjet do të shkruheshin në shënime (simbole) ose do të regjistroheshin në videokasetë. Në disa vende, tekstet e ligjeve të vendimit gjyqësorë e administrative janë të përjashtuara nga mbrojtja e të drejtës së autorit.

Kategoria e dytë e kufizimeve ka të bëjë me akte të vecanta të shfrytëzimit, që kërkojnë normalisht autorizimin e mbajtësit të së drejtës, të cilat nën kushte të specifikuar në ligj, mund të kryhen pa autorizim.

Ka dy tipe bazë të kufizimeve në këtë kategori: (a) **përdorim i lirë**, i cili nuk mbart detyrim të kompensojë mbajtësin e të drejtës për përdorimin e veprës pa autorizim; dhe (b) **leje jo-vullnetare**, e cila kërkon që kompensimi t'i paguhet mbajtësit të së drejtës për përdorim të pa-autorizuar.

Tek shembujt e përdorimit të lirë përfshihen:

- citimi nga një vepër e mbrojtur, me kusht që burimi i citimit dhe emri i autorit të përmendet, dhe që madhësia e citimit të jetë në përputhje me një ushtrim (përdorim) të drejtë;
- përdorimi i veprave si ilustrim për qëllime mësimore; dhe
- përdorimi i veprave me qëllim për të raportuar lajme.

Përsa i takon **përdorimit të lirë për riprodhim**, Konventa e Bernës përmban një rregull të përgjithshëm, më shumë se një kufizim të qartë. Neni 9 (2) thotë se Vendet Anëtare mund të sigurojnë riprodhim të lirë në raste të veçanta ku veprimet nuk bien në kundërshtim me shfrytëzimin normal të veprës dhe nuk çenojnë pa shkak interesat e ligjshëm të autorit. Sic përmendet më lart, shumë ligje lejojnë individët të riprodhojnë një vepër për qëllime ekskluzivisht personale, private dhe jo-tregtare. Megjithatë, lehtësia dhe cilësia e kopjimit individual e mundësuar nga teknologjitë e fundit, i kanë detyruar disa vende të ngushtojnë shtrirjen e dispozitave të tilla, duke

përfshirë gërshetimin e sistemeve që lejojnë një kopjim të caktuar, me përfshirjen e mekanizmave për të bërë pagesën për mbajtësit e së drejtës për të demin shkaktuar interesave të tyre ekonomikë nga ky kopjim.

Përveç kategorive të veçanta të përdorimit të lirë të përcaktuara në ligjet kombëtare, ligjet e disa vendeve njohin konceptin e **përdorim i drejtë** ose **sjellje e drejtë**. Ky lejon përdorimin e veprave pa autorizimin e mbajtësve të së drejtës, duke marrë në konsideratë faktorë: si natyra dhe qëllimi i përdorimit, duke përfshirë nëse është për qëllime tregtare; natyra e veprës së përdorur; sasia e veprës së përdorur në lidhje me veprën si e tërë; dhe efekti i pëlqyeshëm i përdorimit mbi vlerën ekonomike potenciale të veprës.

Leja jo-vullnetare lejon përdorimin e veprave në rrethana të caktuara pa autorizimin e mbajtësve të së drejtës, por kërkon që kompensimi të bëhet në përputhje me përdorimin. Leje të tilla quhen jo-vullnetare për shkak se janë të lejuara në ligj dhe nuk rrjedhin nga ushtrimi i të drejtës ekskluzive të mbajtësit të së drejtës për autorizuar akte të veçanta. Lejet jo-vullnetare janë krijuar kryesisht në kushtet ku ka dalë një teknologji e re për shpërndarjen e veprës në publik dhe kur ligjvënësi kombëtar trembet se mbajtësi i të drejtës do të ndalojë zhvillimin e teknologjive të reja, duke refuzuar të autorizojnë përdorimin e veprave. Konventa e Bernës ka njohur dy leje jo-vullnetare, të cilat lejojnë riprodhimin mekanik të një veprë muzikore dhe transmetimin. Gjithsesi, çështja e lejeve jo-vullnetare është në mënyrë progressive duke u vënë në dyshim, për shkak se tashmë ekzistojnë alternativa efektive për të vënë në dispozicion të publikut, veprat, duke u bazuar nga autorizimet e dhëna nga mbajtësit e të drejtave, duke përfshirë këtu dhe format e administrimit kolektiv të të drejtave.

Kohëzgjatja e të Drejtës së Autorit

E drejta e autorit nuk vazhdon për një kohë të pacaktuar. Ligji garanton një periudhë kohe gjatë së cilës ekzistojnë të drejtat e mbajtësit të së drejtës së autorit. Periudha e kohëzgjatjes të së drejtës së autorit fillon që nga momenti kur vepra është krijuar, ose, sipas disa ligjeve kombëtare, në momentin kur është shprehur në formë të prekshme. Normalisht ajo vazhdon deri disa kohë pas vdekjes së autorit. Qëllimi i kësaj dispozite në ligj është që të mundësojë pasardhësit e autorëve të përfitojnë ekonomikisht nga shfrytëzimi i veprës dhe pas vdekjes së autorit.

Në vendet palë të Konventës së Bernës, dhe në shumë vende të tjera, kohëzgjatja e të drejtës së autorit e garantuar nga ligjet kombëtare është si rregull i përgjithshëm jeta e autorit plus 50 vjet pas vdekjes. Konventa e Bernës përcakton gjithashtu periudha mbrojtjeje edhe për vepra anonime, postum dhe vepra kinemtografike, ku nuk

është e mundur të bazosh kohëzgjatjen mbi jetën e individit autor. Ka një tendencë në një numër vendesh drejt shtrirjes së kohëzgjatjes së të drejtës së autorit. Bashkimi Europian, Shtetet e Bashkuara të Amerikës dhe disa shtete të tjera e kanë zgjatur kohën e mbrojtjes së të drejtës së autorit deri në 70 vjet pas vdekjes së autorit.

Mbajtësi i të drejtës, Ushtrimi dhe Transferimi i të drejtës së autorit

Mbajtësi i të drejtës së autorit në një vepër është përgjithësisht, të paktën në shkallë të parë, personi i cili, e krijoi veprën, dmth autori i veprës. Por ky nuk është gjithmonë rasti. Konventa e Bernës (neni 14bis) përmban rregulla për përcaktimin e mbajtësit të parë të të drejtës së autorit në veprat kinematografike. Disa ligje kombëtare gjithashtu kanë të parashikuar se, kur një vepër krijohet nga një autor, i cili është i punësuar me qëllim krijimin e kësaj vepre, atëherë punëdhënësi, jo autori, është mbajtësi i të drejtës së autorit mbi këtë vepër. Siç është përmendur më lart, pavarësisht kësaj, të drejtat morale gjithmonë i përkasin autorit individ të veprës, kushdo qoftë mbajtësi i të drejtave ekonomike.

Ligjet e shumë vendeve sigurojnë që mbajtësi fillestar i të drejtave në një vepër mund të transferojë të gjitha të drejtat e tij ekonomike tek një palë e tretë. (Të drejtat morale, duke qënë personale të autorit, nuk mund të transferohen). Autorët mund të shesin të drejtat e veprave të tyre individëve ose kompanive më të zotë të mundshëm për t'u shitur veprat kundrejt pagesës. Këto pagesa zakonisht bëhen në varësi të përdorimit aktual të veprës dhe sic njihen si **shpërblime**. Transferimi i të drejtës së autorit duhet të ketë njëri nga këto 2 forma: transferimin ose licensimin.

Nën **transferim**, mbajtësi i të drejtave transferon të drejtën për të autorizuar ose ndaluar veprime të caktuara të mbuluara nga një, disa ose të gjitha të drejtat nga e drejta e autorit. Transferimi është transferim i të drejtës së pronës. Kështu, nëse të gjitha të drejtat janë transferuar, personi tek i cili të drejtat janë transferuar bëhet mbajtësi i ri i të drejtës së autorit.

Në disa vende, transferimi i të drejtës së autorit nuk është i mundur ligjërisht, dhe lejohet vetëm licensimi (autorizimi). Licensimi do të thotë që mbajtësi i të drejtës e ruan pronësinë por autorizon një palë të tretë të kryejë veprime të caktuara të mbuluara nga e drejta e tij ekonomike, përgjithësisht për një periudhë specifike kohe dhe për qëllim të caktuar. Psh, autori i noveles mund ti japë autorizim një botuesi të bëjë e të shpërndajë kopje të novelës. Në të njëjtën kohë autori mund të japë autorizim (leje) dhe një producenti filmi për të bërë një film bazuar në këtë novelë. Autorizimet mund të jenë ekskluzive ku mbajtësi i të drejtës bie dakort mos të autorizojë asnjë palë tjetër të kryejë aktet e autorizuar; ose jo-ekskluzive, e cila do të thotë që mbajtësi i të drejtës mund të autorizojë të tjerët të kryejnë të njëjtat akte. Një licensë,

ndryshe nga një transferim, në përgjithësi nuk mbart të drejtën të autorizojë të tjerë për të kryer akte të mbuluara me të drejta ekonomike.

Autorizimi (leja) mund edhe të marrë formën e një **administrimi kolektiv të të drejtave**. Nën administrimin kolektiv, autorët dhe mbajtësit e tjerë të të drejtave i japin lejen (autorizimin) ekskluziv një njësie të vetme, e cila vepron në emër të tyre për të dhënë autorizime, për të mbledhur dhe shpërndarë të ardhura, të ndalojë dhe të zbulojë shkeljet e të drejtave dhe të kërkojë dëmshpërblime për shkeljet. Avantazhi i autorëve në administrimin kolektiv është në faktin se, mundësitë e shumta për përdorim të paautorizuar të veprave që vijnë nga teknologjitë e reja, një organ i vetëm mund të sigurojë që përdorimi masiv të zhvillohet mbi bazën e autorizimeve të cilat janë lehtësisht të përfutueshme nga një burim qëndror.

Mbajtësi i të drejtës mundet gjithashtu **të heqë dorë nga ushtrimi i të drejtave**, tërësisht ose pjesërisht. Mbajtësi i të drejtës mundet psh që një material të mbrojtur me të drejtë autori ta postojë në internet dhe ta lejë të lirë përdorimin e tij për këdo, ose ta kufizojë heqjen dorë nga kjo e drejtë deri në përdorimin jo-tregtar. Disa projekte bashkepunuese impresionuese janë organizuar në modelin ku kontribuesit heqin dorë nga disa të drejta sic përshkruhet në autorizimin e adoptuar për projektin, sic është Leje (Autorizim) e Përgjithshme Publike (GPL).

Me anë të kësaj ata japin falas kontributet e tyre për të tjerët për ti përdorur e përshtatur, por me kusht që përdoruesit pauses të pranojnë gjithashtu kushtet e lejes. Projekte të tilla, që përfshijnë lëvizjen e hapur të origjinës, e cila kufizohet në krijimin e programeve kompjuterike, ndërtojnë gjithashtu modelet e tyre të biznesit mbi ekzistencën e mbrojtjes së të drejtës së autroit, sepse përndryshe ata nuk mund të vendosin një detyrim mbi përdoruesit pauses.

Zbatimi i të drejtave

Konventa e Bernës përmban shumë pak dispozita përsa i takon zbatimit të të drejtave, por zhvillimi i standarteve të reja zbatuese kombëtare dhe ndërkombëtare, gjatë këtyre viteve të fundit ka qënë dramatik për shkak të dy faktorëve kryesorë. I pari ka të bëjë me përparimet në mjetet e teknologjisë për krijim dhe përdorim (të autorizuar dhe pa-autorizuar) të materialeve të mbrojtura. Në vecanti teknologjia dixhitale e bën të lehtë të transmetojë e të bëjë kopje perfekte të cdo informacioni që ekziston në formë dixhitale, përfshi këtu edhe vepra të mbrojtura nga e drejta e autorit. Faktori i dytë rëndësia ekonomike në rritje në fushën e tregtisë ndërkombëtare të lëvizjes së mallrave dhe shërbimeve të mbrojtura nga të drejtat e pronësisë intelektuale. Thënë thjesht, tregtia me produkte që kanë të drejta të pronësisë intelektuale është një biznes mbarë botëror në lulëzim.

Kjo është e pranuar në Traktatin e të Drejtës së Autorit të OBPI (WCT), i cili kërkon që Palët Kontraktuese të garantojnë që procedurat zbatuese ekzistojnë në ligjin e tyre, në mënyrë që lejojnë veprim efektiv kundër çdo shkeljeje të drejtave që mbulohen nga ky Traktat; duke përfshirë mjetet për të parandaluar dhe frenuar shkelje të tjera.

Marrëveshja mbi disa Aspekte tregëtare të të Drejtave të Pronësisë Intelektuale (TRIPS), e cila përmban dispozita më të detajuara mbi zbatimin e të drejtave, është provë e mjaftueshme e lidhjes së re që ekziston midis pronësisë intelektuale dhe tregëtisë. Paragrafet e mëposhtëm identifikojnë dhe përmbledhin disa nga dispozitat zbatuese që gjenden në legjislacionin kombëtar të kohëve të fundit. Ato mund të ndahen në kategoritë e mëposhtme: masa mbrojtëse të përkohshme; masa civile; sanksione penale; masa që merren në kufi; dhe masa, mjete dhe sanksione që merren kundër shkeljeve që lidhen me pajisjet teknike.

Masa mbrojtëse ose te përkohshme kanë dy qëllime: e para të ndalojnë shkaktimin e shkeljes, në veçanti të ndalojnë futjen e mallrave të paligjshëm në kanalet e tregëtisë, duke përfshirë futjen e mallrave të importuar pas deklarimit në doganë; dhe e dyta të mbajë provën përkatëse lidhur me shkeljen e supozuar. Për këtë, autoritetet juridike mund të kenë autoritetin të urdhërojnë vendosjen e masave të përkohshme pa lajmërim paraprak tek shkelësi i supozuar. Në këtë mënyrë, shkelësi i supozuar pengohet nga zhvendosja e mallrave me qëllim për të shmangur që të zbulohet. Masa paraprake më e zakonshme është kontrolli i ndërtesës të shkelësit të supozuar dhe konfiskimi i mallrave të dyshuar si të paligjshëm, i pajisjeve të përdorura për ti prodhuar ato, dhe e të gjitha dokumentave përkatëse dhe provave të tjera për aktivitetin e biznesit të supozuar të jashtëligjshëm.

Masat civile kompensojnë mbajtësin e të drejtës për dëmin ekonomik të pësuar si pasojë e cënimit të së drejtës, zakonisht në formën e dëmit monetar, dhe krijojnë një siguri efektive për shkelje të tjera. Zakonisht kjo është në formën e daljes së një urdhëri gjyqësor për shkatërrimin e mallrave të jashtëligjshëm dhe të materialeve të cilat janë përdorur kryesisht për prodhimin e tyre. Në rast rreziku që aktet në cënim të së drejtës mund të vazhdojnë, gjykata mund të lëshojë urdhër kundër këtyre akteve, të cilat nëq nuk zbatohen detyrojnë shkelësin të paguajë gjobë.

Sanksionet penale kanë qëllim të dënojnë ata të cilët me vullnet të plotë kryejnë akte të piraterisë për tregëti dhe si në rastin e mjeteve civile, për të penguar shkelje të tjera. Qëllimi i dënimit realizohet me gjoba të qënësishme dhe me dënime me burg në përputhje me nivelin e dënimit të aplikuar për krimet që janë serioze, dhe vecanërisht për rastet e përsëritjes. Qëllimi i ndalimit kryhet me urdhra për konfiskim dhe shkatërrim të mallrave të paligjshëm dhe të materialeve dhe pajisjeve të përdorura kryesisht për të kryer krimin.

Masa që merren në kufi janë të ndryshme nga masat zbatuese të përshkuara deri më tani, për shkak se ato përshijnë veprime të autoriteteve doganore më shumë se ato të autoriteve gjyqësore. Masat kufitare lejojnë mbajtësin e të drejtës ti kërkojë autoriteteve doganore që të pezullojnë lënien në qarkullim të mallrave të dyshuar që çënojnë të drejtën e autorit. Kjo ka për qëllim ti japë mbajtësit të së drejtës një kohë të mjaftueshme për të filluar procedimin gjyqësor kundër shkelësit të dyshuar, pa rrezikun se mallrat e supozuar të jashtëligjshëm të zhduken në qarkullim pas deklarimit në doganë. Mbajtësi i të drejtës duhet (a) duhet të sigurojë autoritetet doganore se ka një provë me sy të parë të shkeljes, (b) të japë një përshkrim të detajuar të mallit në mënyrë që të identifikohet dhe (c) të japë siguri që do dëmshpërblej importuesin, pronarin e mallit dhe autoritetet doganore në rast se del që malli është i rregullt.

Kategoria e fundit e dispozitave zbatuese, e cila ka marrë rëndësi shumë të madhe që nga hyrja e teknologjive dixhitale, përfshin masa, mjete dhe sankione kundër abuzimeve që lidhen me mjetet teknike. Në disa raste, mjetet e vetme praktike për të ndaluar kopjimin është nëpërmjet të ashtu-quajturës mbrojtje- e kopjes ose sisteme të menaxhimit-të kopjes. Ato përdorin aparatura teknike, të cilat ose tërësisht pengojnë kopjimin, ose e bëjnë cilësinë e kopjes kaq të varfër sa e bëjnë të papërdorshme. Mjetet teknike përdoren gjithashtu për të ndaluar marrjen e programeve televizive tregtare të transkriptuara, përveç se me përdorimin e dekoderave. Megjithatë teknikisht është e mundur të prodhohen aparatura për të shmangur mbrojtjen – e kopjes dhe sistemet e transkriptimit. Dispozitat zbatuese kanë për qëllim të ndalojnë prodhimin, importimin dhe shpërndarjen e këtyre aparaturave. Dispozitat për këtë qëllim janë të përfshira në Traktatin e OBPI për të Drejtën e Autorit (WCT). Po ashtu, janë dispozitat për të ndaluar lëvizjen apo ndryshimin e pa-autorizuar të menaxhimit të informacionit të të drejtave elektronike dhe shpërndarjen e kopjeve të veprave nga të cilat informacioni i tillë është nxjerrë. Një informacion i tillë mund të identifikojë autorin ose mbajtësin e të drejtës, ose të përmbajë informacion mbi termat dhe kushtet e përdorimit të veprës. Heqja e tij mund të rezultojë në shtrembërimin e menaxhimit të të drejtave të kompjuterizuara ose të sistemeve të shpërndarjes-me taksë.

Të drejtat e lidhura me të drejtën e autorit

Qëllimi i të drejtave të lidhura me të drejtën e autorit është të mbrojë interesat ligjore të personave të caktuar dhe entiteve të legjitimuara (person juridik/fizik i regjistruar pranë organeve përkatëse) të cilët kontribuojnë për të vënë në dispozicion të publikut, veprat; ose kush prodhon subjektin e çështjes - të cilat ndonëse nuk përcaktohen si vepra sipas sistemeve të së drejtës se autorit të të gjitha shteteve, përmbajnë krijimtari të mjaftueshme ose aftësi teknike dhe organizative për të justifikuar njohjen e të drejtës së autorit- si e drejtë e pronësisë. Ligji për të drejtat e lidhura

me të drejtën e autorit konsideron që produksionet të cilat rezultojnë nga aktivitetet e personave të tillë apo njësisve të caktuara meritojnë mbrojtje ligjore në vetevetë, përderisa ato janë të lidhur me mbrojtjen e veprave të autorësisë sipas të drejtës së autorit. Disa ligje e kanë të përcaktuar qartë, që ushtrimi i të drejtave të lidhura me të drejtën e autorit duhet të lihet i paprekur, dhe në asnjë mënyrë nuk ndikon mbrojtjen e të drejtës së autorit.

Tradicionalisht, të drejtat e lidhura me të drejtën e autorit u janë akorduar tre kategorive të përfituesve:

- Interpretuesve
- Prodhuesve të fonogramit;
- Organizatava transmetuese.

Të drejtat e interpretuesve janë të njohura sepse ndërhyrja e tyre krijuese është e nevojshme për t'i dhënë jete për shembull, filmave, veprave muzikore, koreografike dhe dramatike; dhe sepse ato kanë një interes të justifikueshëm në mbrojtjen ligjore të interpretimeve të tyre individuale. Të drejtat e prodhuesve të fonogrameve janë njohur për shkak se burimet e tyre krijuese, financiare dhe organizative janë të nevojshme për të bërë regjistrimet e tingujve të dipsonueshme për publikun në formën e fonogrameve tregtare; dhe për shkak të interesit të tyre legjitim për të patur burime ligjore për të ndërmarrë veprime të caktuara kundrejt përdorimeve të paautorizuara, bërja dhe shpërndarja e kopjeve të paautorizuara (pirateri), ose transmetimi dhe komunikimi i paautorizuar në publik të fonogrameve të tyre. Gjithashtu, të drejtat e organizatave transmetuese janë të miratuara për shkak të rolit të tyre për vënien e veprave në dispozicion të publikut dhe duke marrë parasysh interesat e tyre legjitime e të justifikueshëm në kontrollin e transmetimit dhe të ritransmetimit të emisioneve të tyre.

Traktatet. Reagimi i parë ndërkombëtar përsa i takon mbrojtjes ligjore të tre kategorive përfituese të të drejtave të lidhura me të drejtën e autorit ishte përfundimi, në 1961 i Konventës ndërkombëtare për Mbrojtjen e Interpretuesve, Prodhuesve të fonogramit dhe Organizatave transmetuese (Konventa e Romës).

Ndryshe nga shumë konventa ndërkombëtare, të cilat ndjekin gjurmët e ligjit vendas kombëtar dhe kanë qëllim të sintetizojnë ligjet ekzistuese, Konventa e Romës ishte një përpjekje për të krijuar rregullat ndërkombëtare në një fushë të re, ku pak ligje kombëtare ekzistonin në atë kohë. Kjo nënkupton që shumë shtete kishin për të hartuar dhe më pas miratuar ligjet përpara aderimit në Konventën e Romës.

Në ditët e sotme ekziston një pikpamje mjaft e përhapur që Konventa e Romës është pak jashtë kohe dhe në nevojë për rishikimin ose zëvendësimin nga një set

normash të reja në fushën e të drejtave të lidhura me të drejtën e autorit, megjithëse ishte baza për përfshirjen e dispozitave për të drejtat e interpretuesve, prodhuesve të fonogramit, dhe organizatave transmetuese në marreveshjen e TRIPS. (nivelet e mbrojtjes janë të ngjashme por nuk janë të njëjta). Për të dy kategoritë e përfituesve, gjer tani mbrojtja është parashikuar/siguruar nga Traktati i OBPI mbi Interpretimet dhe Fonogramet (WPPT), e cila është miratuar më 1996, bashkë me WCT (traktati i OBPI mbi të drejtën e autorit). Puna për një traktat të ri dhe të ndarë mbi të drejtat e organizatave transmetuese vazhdon në OBPI.

Te drejtat e dhëna për të tre kategoritë e përfituesve të të drejtave të lidhura me të drejtën e autorit në ligjet kombëtare janë si më poshtë vijon (ndonëse jo të gjitha të drejtat mund të jenë të akorduara në të njëjtin ligj)

- **Interpretuesit** – kanë të parashikuar të drejtën e ndalimit të fiksimit (regjistrimit), transmetimit dhe komunikimit në publik të interpretimeve të tyre live, pa pëlqimin e tyre, dhe të drejtën për të ndaluar riprodhimin e fiksimeve të performancave të tyre nën kushte /rrethana të caktuara. Të drejtat për të takon transmetimit dhe komunikimit në publik mund të jenë në formën e një shpërblimi të drejtë më tepër se sa e drejta për të ndaluar. Për shkak të natyrës personale të krijimeve të tyre, disa ligje kombëtare gjithashtu u njohin interpretuesve të drejtat morale, të cilat mund të ushtrohen për të ndaluar përdorimet e paautorizuara të emrit dhe imazheve të tyre, ose modifikimet e interpretimeve të tyre të cilat prezantojnë apo paraqesin ato në një aspekt të pafavorshëm.
- **Prodhuesit e fonogrameve** – kanë të drejtë për të autorizuar ose për të ndaluar riprodhimin, importimin dhe shpërndarjen e fonogrameve të tyre dhe kopjet e tyre dhe të drejtën e shpërblimit të drejtë për transmetimin dhe komunikimin në publik të fonogrameve të tyre.
- **Organizatave transmetuese** kanë të parashikuar të drejtën për të autorizuar ose ndaluar ri-transmetimin, fiksimin dhe riprodhimin e transmetimeve (emisioneve) të tyre.

Sipas disa ligjeve, janë akorduar dhe disa të drejta shtesë. Për shembull në një numër në rritje shtetesh, prodhuesit e fonogrameve dhe interpretuesit u janë akorduar e drejta e qerasë në lidhje me fonogramet (veprat audiovizuale për të takon interpretuesve) dhe disa shtete japin të drejta specifike mbi transmetimet kabllore.

Gjithashtu sipas WPPT, prodhuesit e fonogrameve (po ashtu edhe cdo mbajtës tjetër i të drejtave në fonograme sipas ligjeve kombëtare) u është akorduar e drejta e qerasë.

Si në rastin e të drejtës së autorit, Konventa e Romës dhe ligjet kombëtare përbajnë **kufizime** mbi të drejtat. Këto lejojnë përdorimin e interpretimeve të mbrojtura, fonogrameve dhe trasnmetimeve/emisioneve, psh. për mësim, edukim, për kërkime shkencore ose përdorim privat., dhe përdorimin e fragmenteve të shkurtra për raportimin e ngjarjeve aktuale. Disa shtete lejojnë të njëjtat lloje të kufizimeve mbi të drejtat e lidhura ashtu si ligjet e tyre parashikojnë në lidhje me të drejtën e autorit, duke përfshirë mundësinë e licensave jo-vullnetare. Sipas WPPT, kufizime dhe përjashtime të tilla duhet të kufizohen për disa raste specifike të caktuara, të cilat nuk janë në kundërshtim me përdorimin normal të përdorimit të performancave të fonogrameve dhe të cilat nuk çenojnë në mënyrë të paarsyeshme interesat legjitime të interpretuesve ose prodhuesve.

Kohëzgjatja e mbrojtjes së të drejtave të lidhura sipas Konventës së Romës është 20 vjet nga fundi (mbarimi) i vitit (a) që është bërë regjistrimi në rastin e fonogrameve dhe interpretimeve të përfshira në fonograme (b) që interpretimi u krye/zhvillua, në rastin e interpretimeve jo të inkuorpuara në fonogramet dhe (c) që emisioni u shfaq, u transmetua. Në marrëveshjen e TRIPS dhe WPPT, të drejtat e interpretuesve dhe të prodhuesve të fonogramit mbrohen për një periudhë 50 vjet nga data e fiksimit ose interpretimit. Sipas TRIPS, të drejtat e organizatave të transmetimit janë për t'u mbrojtur për një periudhë 20 vjet nga data e transmetimit. Shumë ligje kombëtare të cilat mbrojnë të drejtat e lidhura me të drejtën e autorit akordojnë një kohëzgjatje më të gjatë mbrojtje sesa minimumi që përmban Konventa e Romës.

Duke iu referuar termave të **zbatimit**, masat për shkeljet ose dhunimin e të drejtave të lidhura, janë në përgjithësi të ngjashme me ato të disponueshme për mbajtësit e të drejtës së autorit; masa të përkohshme mbrojtëse, masa cilive, sanksione kriminale; masa për tu marrë në kufi; dhe masa, mjete dhe sanksione kundrejt abuzimeve përsa i takon aparaturave teknike dhe të drejtave të menaxhimit të informacionit.

Së fundmi, referimi duhet të bëhet në lidhjen midis mbrojtjes së të drejtave të lidhura me të drejtën e autorit dhe interesave **te vendeve ne zhvillim**. Shprehjet kulturore të pashkruara dhe të paregjistruara të shumë vendeve në zhvillim përgjithësisht njihet si **folklor apo trashëgimi kulturore**, mund të jenë të mbrojtura si të drejtave të lidhura, si interpretimet, meqënëse ato nëpërmjet nderhyrjes së interpretuesve, komunikohen në publik. Duke i dhënë mbrojtje si të drejta të lidhura, vendet në zhvillim mund të sigurojnë mjete për mbrojtjen e gjerë të shprehjeve kulturore të hershme e të pacmueshme, të cilat janë esenca që dallon cdo kulturë. Gjithashtu, mbrojtja e prodhuesve të fonogrameve dhe organizatave transmetuese ndihmon të krijohen bazat për industrite kombëtare të afta për përhapjen e shpreh-

jeve kombëtare kulturore brenda vendit dhe ndoshta më e rëndësishme, në tregjet jashtë saj. Popullariteti aktual i asaj cka quhet bota muzikore demonstron që tregjet të tilla ekzistojnë. Por përfitimet ekonomike nuk kthehen gjithmone në vendin ku shprehjet kulturore janë krijuar. Në përmbledhje, mbrojtja e të drejtave të lidhura i shërben objektivave të dyfishte të ruajtjes së kultures kombëtare dhe sigurimit të mjeteve për shfrytëzimin tregtar të tregjeve ndërkombëtare.

Interesi i shteteve në zhvillim në mbrojtjen e të drejtave të lidhura shkon përtej mbrojtjes së shprehjes së trashëgimise kulturore dhe brenda fushës së tregtise ndërkombëtare dhe zhvillimit. Në ditët e sotme, shkalla e mbrojtjes së pronësise intelektuale është në menyre të pazgjydhshme e lidhur me mundësinë për një vend të përftojë nga zgjerimi i shpejtë ndërkombëtar i tregtisë së mallrave dhe shërbimeve të mbrojtura nga këto të drejta. Psh. konvergjenca e telekomunikimeve dhe

infrastruktura e kompjuterave do të drejtojë në investime ndërkombëtare në shumë sektorë të ekonomive të vendeve në zhvillim, duke përfshirë pronësinë intelektuale, dhe ato shtete në të cilat mungon angazhimi politik për mbrojtjen e të drejtave të pronësise intelektuale, do të lihen jashtë kornizës. Mbrojtja e të drejtave të lidhura është bërë pjesë e një kuadri mjaft të gjerë. Është një parakusht i nevojshëm për pjesëmarrje në sistemin që po shkrihet midis tregëtisë ndërkombëtare dhe investimeve, që do të karakterizojë shekullin e 21.

ROLI I OBPI

Organizata Botërore e Pronësisë Intelektuale (WIPO) është organizatë ndërkombëtare dedikuar promovimit të krijimtarisë dhe risive, duke siguruar që të drejtat e krijuesve dhe të mbajtësve të të drejtave të pronësisë intelektuale janë të mbrojtura në mbarë botën dhe që shpikësit dhe autorët janë të njohur dhe të shpërblyer për zotësinë e tyre.

Si një agjensi e specializuar e Shteteve të Bashkuara, OBPI ekziston si një forum për shtetet e tij anëtare për të krijuar dhe harmonizuar **regullat dhe praktikat** për të mbrojtur të Drejtat e Pronësisë Intelektuale. Shumë shtete të industrializuara kanë sisteme mbrojtjeje që janë me shekuj të vjetra. Shume vende të reja dhe në zhvillim janë duke krijuar sistemet e tyre dhe ligjet e markave, patentave dhe të të drejtës së autorit.

Me globalizimin e shpejtë të tregtisë, në këtë dekadë të fundit, OBPI luan një rol kyç në mbështetjen e këtyre sistemeve të reja për t'u zhvilluar nëpërmjet negociimit, asistencës teknike dhe ligjore, trainimeve në formë të ndryshme, duke përfshirë dhe fushën e zbatimit të të drejtave të Pronësisë Intelektuale.

Fusha e të drejtës së autorit dhe të drejtave të tjera të lidhura është përhapur në menyra dramatike ashtu si zhvillimet teknologjike kanë sjellë mënyra të reja të shpërndarjes së krijimeve në mbarë botën përmes formave të komunikimit si transmetimet satelitore, Disqet(CD), DVD dhe Interneti. OBPI është shumë e përfshirë në debatin ndërkombëtar që po zhvillohet për të formëzuar standarte të reja për mbrojtjen e të drejtës së autorit në cyberspace.

OBPI administron traktatet ndërkombëtare të mëposhtme **mbi te drejten e autorit dhe te drejtave te tjera te lidhura me te,:**

- Konventa e Bernës për Mbrojtjen e Veprave Letrare dhe Artistike;
- Konventa e Brukselit lidhur me Shpërndarjen e programit – që transmetojnë sinjale nëpërmjet satelitit;
- Konventa e Gjenevës për Mbrojtjen e Prodhuesve të Fonogramit kundrejt Dublikimeve të paautorizuara të Fonogrameve të tyre;
- Konventa e Romës për Mbrojtjen e Performuesve, Prodhuesve të Fonogramit dhe Organizatave Transmetuese;
- Traktati i OBPI për të Drejtat e Autorit (WCT);
- Traktati i OBPI për Interpretuesit dhe Fonogramet (WPPT)

OBPI gjithashtu ka një **Qender Arbitrazhi dhe Ndërmjetesimi**, e cila ofron shërbime për zgjidhjen e mosmarrëveshjeve ndërkombëtare tregtare midis palëve private duke përfshirë pronësinë intelektuale.

Çështja e subjektit të këtyre seancave i përfshin të dyja debatet kontraktuale (të tilla si licensat e patentave dhe programeve kompjuterike, marrëveshjet bashkëekzistuese të markave, dhe marrëveshjet e kërkimit dhe të zhvillimit) dhe mosmarrëveshjen jo-kontraktuale (te tilla si shkeljet e patentave). Qendra është gjithashtu e njohur si një sigurues shërbimesh drejtuese në zgjidhjen e mosmarrëveshjeve që lindin nga regjistrimi abuziv dhe përdorimi i emrave të internet domain.

Më shumë informacion

Më shumë informacion mbi të gjitha aspektet e të drejtës së autorit dhe të drejtave të tjera të lidhura me të është i gatshëm në faqen OBPI dhe në një numër publikimesh të OBPI. Shumë nga këto publikime mund të shkarkohen nga faqja pa pagesë.

www.wipo.int
www.wipo.int/treaties

Për faqen e OBPI
 Për tekstet e plota të gjitha traktateve që rregullojnë mbrojtjen e pronësisë intelektuale

www.wipo.int/ebookshop

Për të blerë publikime nga libraria elektronike e OBPI Këto përfshihen:

- Pronësia Intelektuale. Një mjet i fuqishëm për Rritjen Ekonomike, nga Kamil Idris. Publikim nr.888
- Manuali i Pronësisë Intelektuale i OBPI: Politika, Ligje dhe Përdorimi. Publikimi nr. 489
- Menaxhimi Kolektiv i të Drejtës së Autorit dhe të Drejtave të tjera të lidhura me të. Publikimi nr. 855
- Guidë për Traktatet e Administruara nga OBPI për të Drejtën e Autorit dhe të Drejtat e lidhura dhe Glosari i Të drejtës së Autorit dhe të Drejtave të lidhura. Publikim nr. 891
- Guidë në studimin e Kontributit Ekonomik të Industrive të bazuara tek e Drejta e Autorit. Publikim nr. 893
- Guidë e OBPI mbi licensimin e të Drejtës së Autorit dhe të Drejtave të tjera të Lidhura me të. Publikimi nr. 897

www.wipo.int/publications Për të shkarkuar publikime falas. Këto përfshihen:

- Informacion i përgjithshëm i OBPI. Publikimi nr. 400
- Nga Artisti tek Auditori: Si krijuesit dhe konsumatorët përfitojnë nga e drejta e autorit dhe të drejtat e tjera të lidhura me të dhe sistemi i menaxhimit kolektiv. Publikimi nr 922
- Shprehja krijuese: Një prezantim i të Drejtës së Autorit dhe të Drejtave të tjera të lidhura për ndërmarrjet e vogla e të mesme. Publikimi nr. 918

Linket e Zyrave kombëtare të pronësisë intelektuale mund të gjenden në www.wipo.int/new/en/links/addresses/ip/index.htm

